

ศึกษา และจำแนกชนิดเฟิร์นและพืชวงศ์ใกล้เคียงที่เป็นการค้าในประเทศไทย

วินัย สมประสงค์ วชิรี ประชาชัยสรเดช พงษ์ศักดิ์ พลตรี กาญจนา พฤษพันธ์

กลุ่มวิจัยเพื่อการคุ้มครองพันธุ์พืช กองคุ้มครองพันธุ์พืช กรมวิชาการเกษตร กรุงเทพฯ 10900

Studies and identification of commercial ferns and fern allies in Thailand

Winai Somprasong Vacharee Prachasaisoradej Phongsak Pholtree and Kanchana Priesapan

Plant Variety Protection Research Unit, Plant Variety Protection Division, Department of Agriculture, Bangkok 10900

บทคัดย่อ

สำรวจเฟิร์นและพืชใกล้เคียงจากป่าที่เป็นการค้าบริเวณแหล่งจำหน่ายพืชพื้นเมืองทั่วประเทศ และสำรวจข้อมูลถิ่นที่อยู่ แหล่งการแพร่กระจายพันธุ์ของเฟิร์นและพืชใกล้เคียงจากป่าที่เป็นการค้าในป่าชุมชน และพื้นที่อนุรักษ์ ระหว่างเดือนตุลาคม 2546 ถึงเดือนมีนาคม 2548 สามารถจำแนกชนิดได้ 22 วงศ์ 58 ชนิด ได้แก่ วงศ์ Psilotaceae (1 ชนิด) วงศ์ Lycopodiaceae (5 ชนิด) วงศ์ Equisetaceae (1 ชนิด) วงศ์ Ophioglossaceae (1 ชนิด) วงศ์ Marattiaceae (1 ชนิด) วงศ์ Gleicheniaceae (1 ชนิด) วงศ์ Schizaeaceae (2 ชนิด) วงศ์ Cyatheaceae (2 ชนิด) วงศ์ Dicksoniaceae (1 ชนิด) วงศ์ Dennstaedtiaceae (1 ชนิด) วงศ์ Davalliaceae (3 ชนิด) วงศ์ Oleandraceae (2 ชนิด) วงศ์ Parkeriaceae (7 ชนิด) วงศ์ Vittariaceae (1 ชนิด) วงศ์ Pteridaceae (5 ชนิด) วงศ์ Aspleniaceae (1 ชนิด) วงศ์ Blechnaceae (2 ชนิด) วงศ์ Lomariopsidaceae (1 ชนิด) วงศ์ Dryopteridaceae (1 ชนิด) วงศ์ Athyriaceae (2 ชนิด) วงศ์ Polypodiaceae (16 ชนิด) และวงศ์ Marseliaceae (1 ชนิด)

Abstract

The exploration and studies of wild and commercial ferns and fern allies were carried out in local plant markets to collect specimen for species identification. Their natural habitat in community forests and conserved area were also observed all over Thailand from October 2003 to March 2005. The results show that 22 families, 58 species are identified as follows: Psilotaceae (1 species), Lycopodiaceae (5 species), Equisetaceae (1 species), Ophioglossaceae (1 species), Marattiaceae (1 species), Gleicheniaceae (1 species), Schizaeaceae (2 species), Cyatheaceae (2 species), Dicksoniaceae (1 species), Dennstaedtiaceae (1 species), Davalliaceae (3 species), Oleandraceae (2 species), Parkeriaceae (7 species), Vittariaceae (1 species), Pteridaceae (5 species), Aspleniaceae (1 species), Blechnaceae (2 species), Athyriaceae (2 species), Lomariopsidaceae (1 species), Dryopteridaceae (1 species), Polypodiaceae (16 species) and Marseliaceae (1 species).

บทนำ

เฟิร์นและพืชวงศ์ไผ่เพียงมีการแพร่กระจายพันธุ์ไปทั่วโลก โดยเฉพาะมีความหลากหลายในเขตร้อน และเขตกึ่งร้อน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในทวีปเอเชีย ในประเทศไทยส่วนใหญ่พบมีการแพร่กระจายทั่วทุกภูมิภาค บริเวณที่มีความอุดมสมบูรณ์ของดินและความชุ่มชื้น (จารุพันธ์ ทองแถม, 2536; สุนน มาสุรณ, 2542) และเจริญได้ในพื้นที่ราบ ทางลาดของภูเขา บนเขาสูงที่มีความสูงจากระดับน้ำทะเลถึง 2,500 เมตร และบางชนิดพบในพื้นที่ที่มีความแห้งแล้ง และสามารถปรับตัวเพื่อยู่รอดได้ การศึกษาและรวบรวมเฟิร์นและพืชวงศ์ไผ่เพียงที่มีรายงานในประเทศไทย พบว่ามีความหลากหลายอยู่ประมาณ 5 เปอร์เซ็นต์ของปริมาณที่พบทั่วโลก มีจำนวนทั้งสิ้นประมาณ 34 วงศ์ 132 สกุล 637 ชนิด และ 12 พันธุ์ ส่วนใหญ่มีการแพร่กระจายทั่วทุกภาคของประเทศไทย บางชนิดพบน้อย และจัดเป็นชนิดถิ่นเดียว (endemic species) ซึ่งรวบรวมได้ประมาณ 21 ชนิด (Tagawa and Iwatsuki, 1979; 1985; 1988; 1989) อย่างไรก็ตาม ชนิดและปริมาณที่พบมากหรือพบน้อย ย่อมมีโอกาสถูกคุกคามในธรรมชาติได้เสมอ การคุกคามพรรณพืชในธรรมชาติ โดยเฉพาะเฟิร์น และพืชวงศ์ไผ่เพียงมีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้นทุกปี เป็นผลเนื่องจากการบุกรุก ทำลายป่า การเก็บของป่ามาจำหน่ายบริเวณแหล่งการค้าพืช การเกิดจากภัยธรรมชาติ ผลกระทบต่อการสูญเสียป่าธรรมชาติในปัจจุบันค่อนข้างชัดเจน (จารุพันธ์ ทองแถม, 2536; สุนน มาสุรณ, 2542) การสำรวจในครั้งนี้เพื่อทราบชนิด สภาพถิ่นที่อยู่ และการแพร่กระจายพันธุ์สำหรับเป็นข้อมูลในการอนุรักษ์พันธุ์กรรม เพื่อใช้ประโยชน์ในการจัดทำฐานข้อมูลพืชป่าที่เป็นการค้าและการใช้ประโยชน์ทางการเกษตร

อุปกรณ์และวิธีการศึกษา

ออกสำรวจและเก็บตัวอย่างเฟิร์น และพืชวงศ์ไผ่เพียง บริเวณจังหวัดในภาคต่างๆ ทั่วประเทศ ที่เป็นแหล่งจำหน่ายพืชพื้นเมือง ภาคละ 5 จังหวัด ภาคเหนือ ได้แก่ จังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย ตาก ลำพูน ลำปาง ภาคกลาง ได้แก่ พิษณุโลก เพชรบูรณ์ กำแพงเพชร นครสวรรค์ สระบุรี ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้แก่ อุบลราชธานี มุกดาหาร นครพนม เลย หนองคาย ภาคตะวันออก ได้แก่ จันทบุรี ระยอง ตราด สระแก้ว ปราจีนบุรี ภาคตะวันตก ได้แก่ กาญจนบุรี อุทัยธานี ราชบุรี เพชรบุรี ประจวบคีรีขันธ์ และภาคใต้ ได้แก่ ชุมพร สุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราช ตรัง และกระบี่ และเก็บตัวอย่างบางส่วนในป่าชุมชน หรือพื้นที่อนุรักษ์ เพื่อสำรวจข้อมูลแหล่งพันธุ์กรรม สภาพทางนิเวศและการกระจายพันธุ์ โดยการสำรวจเดือนเว้นเดือน รวมทั้งสิ้นปีละ 6 ครั้งๆ ละ 6 วัน แบ่งเป็นฤดูฝน ในช่วงเดือนมิถุนายนถึงเดือนตุลาคม และฤดูแล้ง ในช่วงเดือนพฤศจิกายน ถึงเดือนกุมภาพันธ์ เก็บตัวอย่างไม่น้อยกว่า 3 ชิ้น ให้มีส่วนที่สมบูรณ์ คือ ราก ลำต้น ใบ โดยเฉพาะใบที่สร้างสปอร์ บันทึกภาพ และรายละเอียดที่จำเป็นในการวิเคราะห์ชื่อ ได้แก่ ความสูงของต้น จำนวนคู่ใบความยาวของใบ สีของใบ และสีของลำต้น ลักษณะนิสัย ถิ่นที่อยู่ สภาพแวดล้อมทั่วไป ชื่อพื้นเมือง ระยะเวลาสร้างสปอร์ และการพักตัว นำตัวอย่างพรรณไม้ที่ได้ไปศึกษาด้านอนุกรมวิธาน บรรยายลักษณะเฟิร์นแต่ละชนิด และจัดเก็บพรรณไม้แห้งเพื่อไว้อ้างอิง และใช้จัดทำฐานข้อมูลเพื่อการคุ้มครองพันธุ์พืช คุ้มครองพันธุ์พืช กรมวิชาการเกษตร

ผลและวิจารณ์ผลการศึกษา

การศึกษาและจำแนกชนิดเฟิร์น และพืชวงศ์ไผ่เพียง ในแหล่งจำหน่ายพืชพื้นเมือง ป่าชุมชน และพื้นที่อนุรักษ์ สามารถจำแนกชนิด ได้ 23 วงศ์

58 ชนิด พร้อมข้อมูลลักษณะวิสัย สภาพถิ่นที่อยู่ ฤดูกาลพักตัว ฤดูกาลสร้างสปอร์ และแหล่งแพร่กระจายพันธุ์ การใช้ประโยชน์ของเฟิร์นและพืชวงศ์ใกล้เคียงพันธุ์ป่า และเป็นการค้า พบว่าจำแนกชนิดได้ 18 วงศ์ 41 ชนิด ส่วนใหญ่เป็นวงศ์ Polypodiaceae (15 ชนิด) และ Parkeriaceae (7 ชนิด) เนื่องจากเป็นวงศ์ที่มีลักษณะวิสัย (Habit) หลากรูปแบบ (Tagawa and Iwatsuki, 1979; 1985; 1988; 1989) ทำให้เกิดรูปทรงที่หลากหลาย สวยสะดุดตา แม้ว่าในฤดูแล้ง มีการพักตัว (Dormancy period) และบางชนิด ไม่มีการพักตัว จึงเป็นที่นิยมของผู้ซื้อ ที่จะเลือกลักษณะที่เด่นของเฟิร์นวงศ์ Polypodiaceae เพื่อนำไปปลูกเป็นไม้ประดับกระถาง ไม้แขวน หรือปลูกประดับสวนบ้านได้ตามฤดูกาล สภาพของพืชที่จำหน่ายเป็นการคุกคามโดยการนำจากป่าธรรมชาติ โดยเฉพาะจากพื้นที่อนุรักษ์ และป่าชุมชน โดยตรงเพื่อจำหน่ายเป็นการค้า ทั้งตลาดในจังหวัดใหญ่ และตลาดบริเวณชายแดน ที่มีทั้ง เฟิร์นและพืชวงศ์ใกล้เคียงที่เก็บจากป่าประเทศใกล้เคียง คือ ลาว กัมพูชา และพม่า และมักเป็นชนิดที่พบในประเทศไทยเช่นกัน แต่ในประเทศไทยไม่ค่อยพบในปริมาณ และมีความหลากหลายเช่นอดีต ได้แก่ วงศ์ Lycopodiaceae, Ophioglossaceae, Cyatheaaceae ทั้งนี้ เนื่องจากป่าธรรมชาติถูกทำลายลง มีการเก็บของป่ามาจำหน่ายมากขึ้น จึงเป็นสาเหตุให้ถิ่นที่อยู่ของเฟิร์นและพืชวงศ์ใกล้เคียง เสี่ยงหายและอยู่ในภาวะอันตราย (จารุพันธ์ ทองแถม, 2536; สุนน มาสุรน, 2542)

สรุปผลการศึกษา

1. เฟิร์นและพืชวงศ์ใกล้เคียงพันธุ์ป่าที่เป็นการค้า พบส่วนใหญ่เป็นวงศ์ Polypodiaceae 18 วงศ์ 41 ชนิด และ Parkeriaceae 7 ชนิดนิยมใช้ประโยชน์เป็นไม้ประดับได้ดี เนื่องจากมีลักษณะทางโครงสร้างสวยงามและการเจริญเติบโตที่เหมาะสม และมีนำมาจำหน่ายจากป่าเป็นจำนวนมาก

2. เฟิร์นและพืชวงศ์ใกล้เคียงพันธุ์ป่าที่เป็นการค้าที่พบปริมาณน้อยและหายาก คือ วงศ์ Lycopodiaceae, Ophioglossaceae, Cyatheaaceae

เอกสารอ้างอิง

- จารุพันธ์ ทองแถม. 2536. เฟิร์นสำหรับคนรักเฟิร์น และผู้ปลูกมืออาชีพ. กรุงเทพฯ : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป. 265 หน้า.
- สุนน มาสุรน. 2542. สถานภาพของเฟิร์นบางชนิดที่ถูกคุกคามในธรรมชาติ. ใน อิศรา วงศ์ข้าหลวง (บรรณาธิการ). แนวทางในการศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพ, น. 38-47. มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, กรุงเทพฯ
- Tagawa, M. and Iwatsuki, K. 1979. Pteridophytes. Fl. Thai. 3 : 1 - 128.
- Tagawa, M. and Iwatsuki, K. 1985. Pteridophytes. Fl. Thai. 3 : 129 - 296.
- Tagawa, M. and Iwatsuki, K. 1988. Pteridophytes. Fl. Thai. 3 : 297 - 480.
- Tagawa, M. and Iwatsuki, K. 1989. Pteridophytes. Fl. Thai. 3 : 481 - 639.